

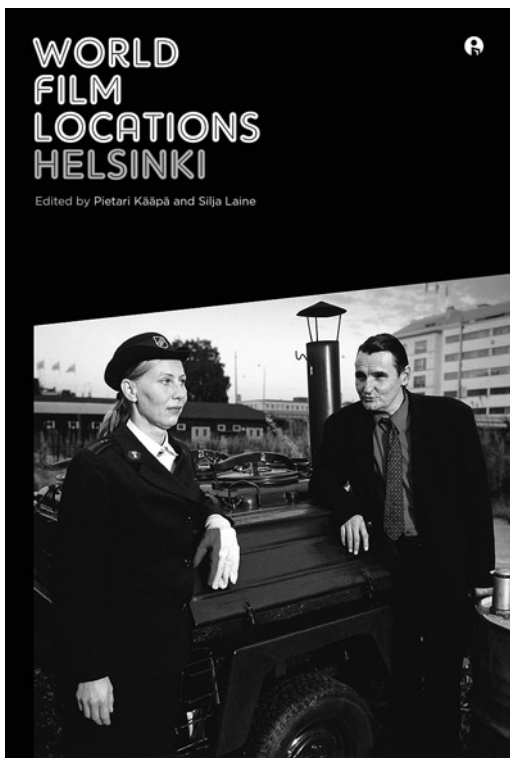
OIVAA MATKA- EVÄSTÄ SUOMI-ELOKUVAN ULKOMAISILLE YSTÄVILLE

Pietari Kääpä (ed.) (2012): Directory of World Cinema. Finland. Bristol & Chicago: Intellect. 276 s.

Pietari Kääpä & Silja Laine (eds.) (2013): World Film Locations. Helsinki. Bristol & Chicago: Intellect. 112 s.

Kulttuuriviennin erityinen tasapainoilukysymys on, miten välittää jotain omaleimaista ja ainutlaatuista siten, että se herättää myös toisesta kulttuuriympäristöstä ja -perinteestä lähestyvän kiinnostuksen. Usein kansainvälisiin tarpeisiin tuotetaan materiaalia akuutin tarpeen sanelemana päiväkohtaisesti, jolloin ymmärrettävästi mennään markkinointi edellä. Suomalaiset elokuvat kiertävät ahkerasti ja monipuolisesti maailmaa glamoröösistä A-sarjan festivaaleista piskuisempiin katselmuksiin, ja kansainvälistyvä elokuva-teollisuutemme ylittää tämän tästä *Variety*n ja *Hollywood Reporterin* kaltaisten ammattijulkaisujen uutiskynnyksen. Berliinalen ja Cannesin messuhumun ulkopuolella on silti suomalaisen elokuvan ulkomaisia ystäviä, jotka kaipaavat kriittistä ja avartavaa katsusta sekä varhemman historian vaiheista että uudemman elokuvan kehityksestä.

Suomen kaltaisen pienen, jopa marginaalisen kieli- ja kulttuurialueen ongelma on, että kotimaista elokuvateollisuutta ja -historiaa on voitu tutkia yksityiskohtaisesti ja ansiokkaasti, mutta englanninkieliset yleisesitykset ovat kortilla. Kun muutama vuosi sitten työskentelin Suomen elokuvasaatiön kulttuuriviennin tiedottajana, sain aika ajoin kyselyjä ulkomaisilta yksityishenkilöiltä, jotka halusivat tietää enemmän suomalaisesta elokuvasta. Jos vielä harjoittaisin tointa, olisi minulla nyt tarjota heille ajantasaista, helppolukuista ja kattavahkoa matkaevästä. Intellect-kustantamon *Directory of World Ci-*

nema- ja *World Film Locations* -sarjat täydentyivät hiljattain suomalaista elokuvaa (niin teollisuutta, historiaa kuin sisältöjäkin) sekä Helsinkiä kuvauspaikkana käsittelevillä osilla. Ensiksimainitun on toimittanut suomalaisen elokuvan kansainvälistymiseen sekä transnationaaliin elokuvaan erikoistunut tutkija Pietari Kääpä. Jälkimmäisessä Käävän toimittajaparina on ollut kaupunkikuvaa suomalaisessa elokuvassa tutkinut Silja Laine. Kummankin teoksen elokuvaesitysten ja esseiden kirjoittajakaartiin kuuluu niin kotimaisia kuin kansainvälisiäkin elokuvantutkijoita ja asiantuntijoita, mikä pitää näkökulmien kirjon monipuolisena.

Suomi-elokuva edestä ja takaa; eilen, tänään ja huomenna

Directory of World Cinema: Finland luo katsauksen paitsi suomalaisen elokuvan historiaan, myös eri lajityyppeihin ja temaattisiin osa-alueisiin sotaelokuvista sosiaaliseen realismiin. Ohjaajista esitellään erikseen nimekkäimmät Valentin Vaalasta Pirjo Honkasaloon, elokuvatähdistä ikoniset Kati Outinen, Matti Pellonpää, Tauno Palo ja Vesa-Matti Loiri. Kunkin lajityyppi- ja temaattisen osion avaa aiheeseen johdettava ja laajempaa perspektiiviä hahmotteleva pieni essee. Hivenen harmittaa lyhytelokuvan sulkeminen teoksen ulkopuolelle, mikä toisaalta kielii lyhytelokuvan asemasta täysimittaisen, ”oikean” elokuvan lapsipuolena. Esimerkiksi Eija-Liisa Ahtila olisi kansainvälisessäkin arvostuksessa mitattuna ansainnut paikkansa siinä missä Pirjo Honkasalo. Nuoremasta polvesta olisin nostanut esiin Pekka Veikkolaisen ja Hannes Vartiaisen *Erään hyönteisen tuhon* (2010) tai Juho Kuosmasen Cannesissa palkitun hirtehisen *Taulukauppiaat* (2010).

Dokumenttielokuva on oikeutetusti saanut oman osionsa, joka tosin voisi olla laajempi, kun ottaa huomioon sen kasvavan kiinnostuksen ja arvostuksen, jota dokumenttielokuva on paitsi kansallisella tasolla, myös elokuvamuotona saanut viime vuosina osakseen. Eija Niskasen ansiokas johdantoessee onneksi nostaa esiin suomalaisen dokumenttielokuvan virtauksia menneiltäkin vuosikymmeniltä 1970-luvun poliittisesta valvutuneisuudesta 1990-luvun omakohtaisiin tut-

kielmiin. Esseetä seuraa kolmen kotimaisen dokumenttielokuvan esittelyt, joista Pirjo Honkasalon *Melankolian 3 huonetta* (2004) ja Joonas Neuvosen *Reindeerspotting – Pako joulumaasta* (2010) puolustavat kyllä paikkaansa. Sen sijaan pientä ihmetystä herättää Mika Kaurismäen sinänsä ansiokkaan Vesa-Matti Loiri -henkilökuvan *Vesku* (2010) nostaminen niukan valikoiman kolmanneksi. Kulttuurivientinäkökulmasta lähinnä vain kansallista mielenkiintoa herättänyttä *Veskua* huomattavasti loogisempi valinta olisi ollut pitkään, laajalti ja hartaasti ulkomaisessa festivaalilevityksessä kiertänyt Joonas Berghällin ja Mika Hotakaisen *Miesten vuoro* (2010), jonka Niskanen kyllä mainitsee esseessään.

Vaikka teos on koottu laajahkon kirjoittajakaartin laatimista monesta pienestä palasesta, on päällekkäisyyksiltä pääsääntöisesti välttytty. Pientä toisteisuutta on varhaisempien ohjaajalegendojen esittelyiden ja kotimaisen ammattimaisen elokuvateollisuuden ensiaskeleita esittelevän taustoituksen välillä. Taustoituksen otsikointi ”The Economics of Finnish Cinema Part 1: 1910–1935” saa kysymään, oliko kirjaan tarkoitus laatia myös ”Part 2”. Toki sodanjälkeinen kehitys piirtyy rivien välistä esimerkiksi Risto Jarvan ja Mikko Niskasen elokuvien esittelyteksteissä, jos sen osaa sieltä konstruoida. Aivan uusimpien kehityslinjojen osalta paljon toiveita Suomi-elokuvan maailmanvalloituksesta sälytetään Timo Vuorensolan *Iron Sky* (2012) uudenlaisen ja ennakkoluulottoman tuotantoprosessin varaan.

Yllä esittämästäni lähinnä rakenteellisia ratkaisuja koskevasta kritiikistä huolimatta itse tekstejä – niin taustoittavampia esseitä kuin yksittäisten elokuvien esittelyjäkin – on ilo lukea. Kansallisia merkityksiä ei tietenkään ole helppo välittää kansainvälisesti aukeavassa muodossa, joten paikoin haetaan vertailukohtia Suomen ulkopuolelta, transnationaalien tutkimussuuntauksen mukaisesti. Tämä on myös raikas ratkaisu: Suomi-elokuvaa tulee voida tarkastella myös kansallisen kehityksen ulkopuolella. Ansiokasta on, etteivät kirjoittajat suhtaudu kohteisiinsa missään nimessä kuin lipevät promoottorit; tämä erottaakin teoksen elokuvamessuille tarkoitettusta aina väistävästä silotellusta markkinointimateriaalista. Elokuvien eetos ja onnistuneisuutta uskalletaan arvioida

tinkimättömästi ja kaunistelematta. Se ei silti johda sensurointiin: jokin tässä ajassa niskavillat pystyy pörhättävä elokuva, kuten Hannu Lemisen *Tuomari Maritta* (1943), voi olla pöyristyttävyydestään huolimatta teos paikallaan edustamaan oman aikansa elokuvan sosiaalisia tendenssejä. Leffavisojen ystävää ilahduttaa kirjan lopusta löytyvä pieni visailu, jonka oikeisiin vastauksiin on ikävä kyllä jäänyt pari virhettä. Esimerkiksi Visa Mäkisen *Pi pi pil... pilleri* (1982) ei – jo valmistumisvuotensa valossa – ole se toinen surullisenkuuluisana vuonna 1974 ensi-iltansa saanut kotimainen.

Notkea, muuttuva Helsinki

Pietari Käävän ja Silja Laineen toimittama *World Film Locations: Helsinki* toimii Suomi-elokuvaa esittelevän oppaan kevyempänä lisäosana. Suomi-elokuvan katsoja saa usein katsottavakseen maalaismaisemaa, mutta käytännössä katsoen se toinen lokaa-tiovaihtoehto, reklaamivalojen täplittämä, maitotytöt turmeleva hekumallisesti sykkivä suurkaupunki, on luonnollisestikin Helsinki. Helsinki-kirjanen tunnustaa rehdisti edeltäjiensä komeuden: sen ei ole tarkoituskaan kilpailla Outi Heiskasen ja Minna Santakaran tyylikkään ja herkullisen *Asuuko neiti Töölössä?* -kirjan (2004) tai Peter von Baghin tunnelmoivan kompilaatioelokuvan *Helsinki, ikuisesti* (2008) kanssa. Mutta siinä missä Heiskasen ja Santakaran teos on kahvisalongin korea mutta sivistävä ajanviette, voi Käävän ja Laineen kirjan napata miltei taskuun ja lähteä metsästäämään legendaarisia kuvauspaikkoja 1920-luvulta tähän päivään, Suomenlinnasta Vantaan kehätien varteen. Sen avulla voi muodostaa elävän ja konkreettisen suhteen elokuvien Helsinkiin.

Esitellyt etenevät kronologisesti, eivät kaupunginosittain. Tämä on sikäli hyvä ratkaisu, että näin voi tarkkailla, miten kaupunkiin ja sen erilaisiin rakennuspoliittisiin mullistuksiin liittyvät asenteet vaihtelevat ajan hengen mukaan. Kaurismäen Helsinki on huolellisen nostalgian värittävä, Risto Jarvan *Onnenpelissä* (1964) ja Tapio Suominen nuorisokuvauksessa *Täältä tullaan elämä* (1980) vanhan ja elegantin Helsingin tilalle nousseeseen uudempaan arkkitehtuuriin

suhtaudutaan epäluuloisesti. Minna Virtasen *Levottomat 3* (2004) taas juhlii ydinkeskustaan nousevaa koko kansan kulutuskeidasta, Kampin ostoskeskusta.

Erilaisia kehityskulkuja ja vertailukohtia tuodaan tyylikkäästi esiin myös elokuvien esittelyteksteissä ja taustoittavissa esseissä. Esseiden aiheet, kuten Sanna Pedenin hahmottelema Aki Kaurismäen Helsingin maantieteellinen logiikka tai Kimmo Laineen tutkimat komediaelokuvien Helsinki-kuvauksissa piilevät luokkarajat, ovat kiintoisia, ja niistä on pienessä tilassa kutakuinkin onnistuttu sanomaan olennainen, vaikka ne jättävätkin lukijalle syvemmän kehittelyn nälän. Rakenne on varmasti perustellusti haluttu pitää kevyenä ja helppolukuisena, mutta napakka taitto ei aina paranna luetavuutta: Susanna Paasosen essee Helsingistä Neuvostoliiton ”sijaisnäyttelijänä” on äärimmäisen kiehtova, mutta katkeaa suotta kahteen osaan, joiden välissä on aiheeseen brittiläistä vakoilu-elokuvaa *Miljardin dollarin aivot* (1967) lukuun ottamatta liittymättömiä tapausten esittelyjä.

Siinä missä järeämmässä Suomi-elokuvaa esittelevässä oppaassa olisin suonut näkeväni runsaampaa kuvitusta, Helsinki-opasta voi kiittää havainnollistavasta kuvituksesta. Tosin osa mustavalkoisista yökuvista ei ehkä palvele kuvauspaikan tunnistamisessa, varsinkin jos kuvat ovat sisätiloista, kuten *Komisario Palmun erehdyksen* (1960) kohdalla. Elokuvista noukittujen kuvien rinnalla on aina värikuva kuvauspaikasta 2000-luvun asussa. Tämä on monin paikoin omiaan herättämään lukijassa syvää melankoliaa. Matti Kassilan *Tulipunaisessa kyyhkysessä* (1961) Kluuvinkadun ja Aleksanterinkadun kulmassa on salaperäisiin tapaamisiin sopiva, viehkeän modernistinen Elannon ravintola. 2000-luvun kuvaan on taltioitunut tämän hetken sieluttomat mainosvalot – jotka kenties näyttävät 50 vuoden päästä jotain mennyttä lumoa hohkaavilta. Eikä tämänkään päivän Helsinki-kuvasta puutu lämpöä, siitä todistaa Ville Jankerin *Pussikaljaelokuva* (2011), leppoisa rakkaudentunnustus Kalliolle.

Tytti Rantanen